

بررسی معضلات زیست محیطی تولید ماهی تیلاپیا در کشور

مقدمه

سازمان شیلات ایران در نظر دارد تا برای استفاده از ظرفیت‌های شیلاتی کشور اقدام به توسعه و افزایش تولیدات شیلاتی در کشور نماید که یکی از زمینه‌های آن، استفاده از ظرفیت بالای پرورش ماهی تیلاپیاست. تجربه تکثیر و پرورش این ماهی هم‌اکنون در کشور وجود داشته و عملاً نیز بدون هرگونه ضابطه و یا کنترلی متأسفانه در حال انجام است. آنچه که مسلم است، توسعه بدون پایداری سرزمین ممکن نیست و علی‌رغم منافع کوتاه‌مدت قابل توجه، می‌تواند در میان‌مدت و بلندمدت موجب بروز آسیب و لطمات جبران‌ناپذیر به منابع و ذخایر طبیعی شیلاتی کشور شود. لذا با توجه به طرح مجدد مسئله گسترش پرورش ماهی تیلاپیا در کشور و برای هرگونه تصمیم‌گیری، در این گزارش سعی شده است تا ضمن بررسی رویکردها و سیاست‌های توسعه پرورش ماهی تیلاپیا در کشور با توجه به استفاده از نظرات کارشناسی موافق و مخالف، به بررسی شرایط مشابه در دیگر کشورها و رویکردهای جهانی مدیریت وضعیت و شرایط اکولوژیک کشور پرداخته شود.

اظهار نظر کارشناسی

۱. با توجه به افزایش تقاضا برای محصولات شیلاتی به‌عنوان یک منبع سالم بهداشتی پروتئین، لازم است تا با توجه به ظرفیت‌های محدود منابع طبیعی و سرزمینی در کشور، سیاست فعلی شیلات جهت افزایش مصرف سرانه ماهی در سبد خانوار (از میزان حدود ۱۰ کیلوگرم فعلی کشور به متوسط مصرف جهانی ۲۲ کیلوگرم در سال) تغییر یافته و در عوض، ارتقای کیفیت ماهیت پروتئین مصرفی انسانی مد نظر قرار گیرد تا بدین وسیله، از سیاست افزایش تولید به هر قیمت و نابودی ذخایر و منابع طبیعی کشور خودداری شود. امروزه این رویکرد در حال جهانی شدن بوده و سهم عمده‌ای در حفظ توازن محیط‌زیست ایفا می‌کند.

۲. ماهی تیلاپیا دارای ویژگی‌ها و خصوصیتی است که آن را از منظر بازارپسندی و مقبولیت، کیفیت مناسب گوشت، سرعت رشد، مقاوم بودن بیشتر نسبت به انواع امراض و بیماری‌ها، سازگاری بیشتر با محیط و در محیط‌های پرورشی و نهایتاً سهولت فناوری پرورش، از دیگر ماهیان متفاوت کرده است؛ به‌طوری که در حال حاضر، همراه با خانواده کپور ماهیان، در رأس تولیدات شیلاتی آب‌های داخلی جهان قرار داشته و دارای بازار بسیار گسترده و وسیع است. کما این که این ماهی در حال حاضر یکی از مهاجم‌ترین گونه‌های آبی پیوندی بیگانه در جهان محسوب شده و خسارات و لطمات جبران‌ناپذیری را نیز به اکوسیستم‌های آبی وارد کرده است این ویژگی‌ها فرصتی است

دفتر مطالعات زیربنایی

گروه محیط زیست

گزارش اول

فروردین‌ماه ۱۴۰۱

مشخصات گزارش

شماره مسلسل:

۲۵۰۱۸۱۹۲

تاریخ انتشار:

۱۴۰۱/۲/۱۱

که باید به نحو احسن از آن بهره جست. از طرف دیگر این ویژگی‌ها می‌تواند به‌عنوان یک تهدید نیز محسوب شود، زیرا که این ماهیان در صورت ورود به محیط‌های طبیعی حساس و واجد ارزش‌های اکولوژیک، پایداری آنها را به‌خطر انداخته و با رشد سریع و تسخیر کوتاه‌مدت منابع آبی، موجب کاهش و یا حذف بسیاری از گونه‌های بارزش بومی شده و کیفیت زیستگاه و اکوسیستم را نیز به‌خطر خواهند انداخت. لذا در درجه اول، استفاده از این ماهیان باید ممنوع و یا محدود شود و یا در صورت نیاز به استفاده از آنان، اطمینان صد در صدی از مدیریت بهینه کلیه عملیات پرورشی در درجه اول در دستور کار قرار گیرد تا این ماهیان به محیط راه نیابند.

۳. سیاست‌های «جهش تولید» تولید شیلات باید با اولویت حفظ محیط‌زیست صورت گیرد و کلیه قوانین و مقررات لازم در این خصوص باید به جد و با دقت مد نظر قرار گیرد. در این زمینه توجه به ماده (۳) قانون حفاظت احیا و مدیریت تالاب‌های کشور مصوبه شماره ۹۲/۱۴۶۸۷ مورخ ۱۳۹۶/۲/۴ مجلس محترم شورای اسلامی (ممنوعیت ورود گونه‌های غیربومی مهاجم و مضر به تالاب‌ها) و همچنین بند «۶» جدول ۵ آیین‌نامه جلوگیری از تخریب و آلودگی غیرقابل جبران تالاب‌ها، مصوبه شماره ۱۵۷۴۰۷/ت ۵۵۰۹۶ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۷ هیئت محترم وزیران (وارد نکردن گونه‌های غیربومی مضر گیاهی و جانوری و عدم اقدام منجر به تخریب و آلودگی غیرقابل جبران تالاب‌ها) ضروری است. همچنین، مفاد جزء «۲» بند «ب» ماده (۴۲) آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مصوبه شماره ۱۲۳۴۰.ت ۱۷۹۲۵ ه مورخ ۱۳۷۸/۲/۵ هیئت محترم وزیران مبنی بر تشخیص گونه‌های آبیانی که از سوی شیلات برای رهاسازی در منابع آب‌های داخلی یا پرورش انتخاب شده‌اند، از وظایف سازمان حفاظت محیط‌زیست است؛ باید مد نظر قرار گیرد. در این راستا سازمان حفاظت محیط‌زیست طی اعلام رسمی در روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران به شماره ۲۱۳۰۹ مورخ ۱۳۹۷/۲/۲۰، گونه‌های ماهیان غیربومی تیلپیا را در فهرست گونه‌های گیاهی و جانوری غیربومی مضر به تالاب‌ها قرار داده است. با این ترتیب، پرورش ماهی تیلپیا باید به‌نحو انجام گیرد که مطلقاً دارای هیچ‌گونه تأثیر و یا ارتباطی با محیط‌های تالابی نداشته باشد و از آنها به‌دور باشد.

۴. با توجه به کمبود منابع آب در بیش از دوسوم کشور و همچنین بالا بودن میزان تبخیر، جهت پرورش تیلپیا و یا دیگر آبزیان در عرصه‌ها و پهنه‌های دارای پتانسیل پرورش، ولی با محدودیت آب، باید از روش‌های نوین مداربسته و یا گلخانه‌ای و مداربسته استفاده شود تا میزان مصرف و پرت آب به حداقل رسیده و میزان تولید نیز افزایش یابد. تجربه این کار در ایستگاه تحقیقاتی شیلاتی شهرستان بافق وجود دارد.

۵. از نظر اقتصادی و قیمت، ماهی تیلپیا معمولاً به‌صورت تازه در بازار مصرف نشده و بلکه به‌صورت فیله منجمد شده عرضه می‌شود که به قیمت امروز بازار، دارای قیمتی بیش از ۲ تا ۴ برابر دیگر گونه‌های کپور ماهیان پرورشی است که گوشت و فیله آنها بسیار ارزان‌تر بوده و در صورت بازاریابی و فراوری مناسب، در این ایام که قدرت مصرف خانوار بر اثر تورم کاهش قابل‌ملاحظه‌ای یافته است، گزینه‌های ارجح‌تری برای مصرف‌کننده به‌شمار می‌روند. این انتخاب مطمئناً متضمن کاهش مصرف آب و تخریب کمتر محیط‌زیست و منابع طبیعی کشور و همچنین افزایش مصرف سرانه پروتئینی مردم خواهد بود.

جمع‌بندی

لذا ابتدا پیشنهاد می‌شود تا در این مقطع، وفق قانون مصوب شکار و صید، هرگونه توسعه و اتخاذ تصمیم در این خصوص با نظر و موافقت سازمان محیط‌زیست انجام شود. همچنین، طبق معاهده جهانی تنوع زیستی که ایران نیز جزوی از آن است و مورد تصویب

مجلس شورای اسلامی و شورای محترم نگهبان نیز رسیده است، کشورها باید از ورود گونه‌های بیگانه‌ای که اکوسیستم‌ها و زیستگاه‌های گونه‌های دیگر را به خطر می‌اندازند، جلوگیری کند و آنها را تحت کنترل درآورده یا نابود سازد.

۱. ضروری است تا شیلات قبل از هر اقدامی، هرچه سریع‌تر برنامه جامع توسعه و افزایش پایدار تولید ماهی تیلاپیا در کشور را تدوین نموده و با روشن کردن کلیه سازوکارهای لازم، آن را در ابتدا برای بررسی در اختیار سازمان حفاظت محیط‌زیست قرار دهد تا در صورت تصویب؛ اجرایی گردد. این برنامه باید علاوه بر جنبه‌های دیگر، ضرورتاً شامل مدیریت ریسک و همچنین پهنه‌بندی مناطق و عرصه‌های مستعد در سطح کشور باشد. در این پهنه‌بندی، قویاً توصیه می‌شود تا استان خوزستان و استان‌های شمالی کشور به کل از این بررسی منفک و هرگونه فعالیت پرورش تیلاپیا در آنها منع و به‌عنوان مناطق ممنوعه شناخته شوند. تجربه تلخ و فاجعه پیش‌آمده در استان خوزستان مؤید این موضوع است.

۲. به‌علاوه، پرورش ماهی تیلاپیا نیز باید در مجاورت و یا نزدیکی تمام روان‌آب‌های منتهی به تالاب‌ها و یا رودخانه‌های دائمی مهم اکولوژیک ممنوع و جلوگیری شود.

۳. در مناطق خشک و یا کویری، که منابع آب‌های جاری وجود نداشته و عمدتاً آب‌های زیر زمینی لب‌شور است، برداشت آب به‌منظور مقاصد پرورشی (از جمله تیلاپیا و یا هرگونه دیگر) ممنوع و یا محدود شده و برداشت آب صرفاً و در هر حجمی، با محاسبه بیلان آب و حفظ تجدیدپذیری اکولوژیک و رژیم هیدرولوژیک منطقه انجام شود تا سطح تراز این آب‌ها پایین نرفته و پدیده و معضل ریزگردها تشدید نگردد. لذا وجود آب زیرزمینی شور و یا نامتعارف در یک منطقه، به تنهایی توجیه‌گر پتانسیل پرورش ماهی تیلاپیا (و یا هرگونه دیگر آبی) نبوده و تبعات ذکر شده نیز باید با اولویت مد نظر قرار گیرند.

۴. با عنایت به موارد فوق، این مرکز پیشنهاد می‌کند تا در حال حاضر برنامه توسعه پرورش ماهی تیلاپیا در کشور ممنوع و یا محدود شده و تدوین برنامه جامع توسعه آن در کشور با اولویت ویژه و همفکری کامل با کلیه متولیان و ذی‌نفعان مد نظر قرار گیرد تا بر مبنای آن، سیاست‌های لازم مشخص و تصمیم‌گیری شود.